

Komitet Etyki w Nauce Polskiej Akademii Nauk
Stanowisko 1/2020 z dn. 24 lutego 2020 r.

Załącznik nr 1

Etyczne aspekty upowszechniania poglądów nienaukowych – informacja dla środowisk naukowych

Pseudonaukowe i antynaukowe poglądy i opinie zyskują coraz więcej zwolenników. Mogą powodować znaczne szkody społeczne: od erozji zaufania do nauki, przez podejmowanie błędnych decyzji w świecie biznesu i w instytucjach publicznych, po zagrożenie dla zdrowia i życia obywateli.

Środowisko naukowe dysponuje szeroką gamą narzędzi pozwalających na ograniczanie tego zjawiska. Korzystanie z nich jest etycznym obowiązkiem badaczy i badaczek. To przede wszystkim oni mogą kompetentnie odpowiedzieć nauką na pseudonaukę. Brak takiej odpowiedzi może natomiast skutkować zdominowaniem przestrzeni publicznej przez poglądy pseudonaukowe.

Komitet Etyki w Nauce PAN przedstawia poniżej informację o pożądanych praktykach służących ograniczeniu pseudonauki i jej oddziaływania.

Dla badaczy i badaczek:

- 1) Powstrzymywanie się od współpracy z promotorami pseudonauki (np. zasiadania w radach komercyjnych przedsięwzięć pseudonaukowych, wspólnego pisanie artykułów z promotorami pseudonauki itp.) i ujawnianie w środowisku naukowym takich działań.
- 2) Powstrzymywanie się od publicznego wypowiedzania się na tematy wykraczające poza własną specjalność naukową przy jednoczesnym korzystaniu ze stopnia lub tytułu naukowego.
- 3) Szczególna dbałość o rzetelność pracy recenzenckiej. Pseudonaukowa praca wchodząca w obieg na podstawie nierzetelnej recenzji bezpodstawnie uzyskuje autorytet nauki.
- 4) Śledzenie postrzegania własnej dziedziny naukowej w przestrzeni publicznej w celu wychwycenia zyskujących popularność, potencjalnie niebezpiecznych pseudonaukowych treści.
- 5) Aktywne przeciwdziałanie szerzeniu się takich treści przez popularyzację rzetelnej wiedzy w mediach. Więcej w załączonym niżej dokumencie: Jak przygotować się do wystąpienia w mediach na temat pseudonauki.

Dla instytucji naukowych:

- 6) Bezwzględne niedopuszczanie do propagowania pseudonauki przez włączanie jej do programów nauczania czy organizowanie kursów i szkoleń propagujących takie treści.

- 7) Niewynajmowanie przez uczelnie sal dydaktycznych organizatorom wydarzeń promujących pseudonaukowe poglądy i opinie; nieudzielanie patronatów takim wydarzeniom itp.
- 8) Wspieranie badaczy i badaczek podejmujących wysiłek publicznego występowania przeciw pseudonauce, np. przez organizację szkoleń wystąpień medialnych, pomoc prawną, wspieranie autorytetem instytucji.
- 9) Ułatwianie dziennikarzom i dziennikarkom kontaktu z naukowcami. Pomocne są: przejrzysta strona internetowa, aktualne biogramy badaczy i badaczek oraz osoba koordynująca wystąpienia medialne z publicznie udostępnionym numerem telefonu pozwalającym na szybki kontakt.
- 10) Przyjmowanie stanowisk w kontrowersyjnych, ważnych społecznie sprawach; formułowanie ich w przystępny sposób. Warto przy tym korzystać nie tylko z platformy własnej strony internetowej, ale i z mediów społecznościowych, w tym z typowych dla nich form prezentacji, takich jak infografiki czy wideoklipy.

Więcej informacji można znaleźć w pełnym stanowisku Komitetu Etyki w Nauce PAN pt. **Etyczne aspekty upowszechniania poglądów nienaukowych** na stronie: <http://ken.pan.pl>

Jak przygotować się do wystąpienia w mediach na temat pseudonauki

Publiczne występowanie przeciwko pseudonauce jest działalnością nie do przecenienia. Jest to zadanie jednocześnie niełatwe i odpowiedzialne. Przygotowując się do niego, należy:

Po pierwsze, poznać główne argumenty pseudonauki we własnej dziedzinie i przygotować zwięzłe odpowiedzi

Propagatorzy pseudonauki często powołują się na opublikowane prace naukowe, zwykle jednak ich zbiór jest bardzo ograniczony. Przywoływane prace w wielu przypadkach zostały wycofane po ujawnieniu nieprawidłowości, opublikowano je w czasopismach bez dobrych praktyk recenzyjnych, zostały błędnie zinterpretowane, zawierają błędy metodologiczne itp. Znając historię takich badań, można łatwo odpowiedzieć na oparty na nich na argument.

Warto znać też ogólną charakterystykę argumentów pseudonaukowych, aby na tej podstawie móc je zdemaskować. Należy tu wymienić: posługiwanie się opozycją natura – kultura, „zdroworozsądkowe” tłumaczenie świata w mikroskali za pomocą zjawisk lub procesów znanych z makroskali, oferowanie teorii alternatywnej wobec teorii naukowej, odwoływanie się do teorii spiskowych, wykorzystywanie pojęć zaczerpniętych z nauki,

lecz o zmienionych znaczeniach, dosłowne traktowanie metafor obecnych w nauce, łączenie podobieństw (magia sympatyczna).

Umawiając się na rozmowę (w radiu, telewizji, kanałach online), warto ustalić precyzyjnie, kto będzie jeszcze obecny w studiu i jaki charakter będzie miała rozmowa. Naukowiec nie może wchodzić w rolę dziennikarza, ale może podpowiadać, jaki układ rozmowy byłby najlepszy dla rzetelnego poinformowania publiczności.

Po drugie, zadbać o jasny język i rozumieć świat mediów

Ponieważ wystąpienia medialne nierzadko trwają zaledwie kilka minut, najważniejsze informacje należy przekazać w pierwszej kolejności. Nie zawsze trzeba czekać na precyzyjne pytanie. To badaczki i badacze dysponują wiedzą, mogą zatem taktownie skierować rozmowę na odpowiednie tory. Wypowiedzi powinny być jasne i obrazowe. Warto przy tym opowiadać o procesie powstawania wiedzy (nie tylko, co wiemy, ale i skąd to wiemy) oraz bronić ostrożnego języka nauki („na stan obecnej wiedzy”) przed kategorią pseudonaukową („szczepionki powodują autyzm”) i wyjaśniać źródła tej różnicy. Pozwoli to pozorną medialną nieatrakcyjność języka nauki przekuć w jej atut.

Po trzecie, mieć świadomość możliwej konfrontacji z emocjami

Pseudonauka wyjątkowo sprawnie szerzy się w medycynie. Jest to związane z ludzkimi lękami i chwytnością nadziei w przypadku ciężkiego zachorowania, szczególnie jeśli nauka formułuje prognozy negatywne. Pseudonauka wykorzystuje te emocje, oferując alternatywne, mniej zagrażające wizje rzeczywistości. Badacz czy badaczka w wystąpieniu medialnym może zostać skonfrontowany z takimi silnymi emocjami, np. dyskutantem twierdzącym, że został wyleczony metodą tzw. medycyny alternatywnej, czy – szczególnie silnie oddziałującymi – przykładami chorób dzieci. W takiej sytuacji należy wyraźnie wskazać różnice między argumentami anegdotycznymi a opartymi na systematycznych badaniach, przypomnieć, że trudno podjąć dyskusję bez możliwości zapoznania się z dokumentacją i podkreślić, że bez takich danych dyskusja może przyczynić się do wprowadzania publiczności w błąd. Należy przy tym wykazać się empatią. Krytykować trzeba pseudonaukę i tych, którzy czerpią korzyści z jej szerzenia, a nie tych, którzy w nią uwierzyli w trudnej sytuacji życiowej.

Po czwarte, być gotowym na ewentualne konsekwencje

Wystąpienie przeciw pseudonauce to coś więcej niż wykład popularnonaukowy dla przyjaznej publiczności. Może się wiązać z nieprzyjemnościami, takimi jak oskarżenia o nieuczciwość. Badacze powinni mieć tego świadomość. Nie powinno to jednak zniechęcać do aktywności w przestrzeni publicznej. Jeśli zabraknie jasno podanej, rzetelnej wiedzy, tę pustkę prawdopodobnie wypełni pseudonauka.